

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF AGRICULTURAL LAND IN THE DONETSK REGION

Удовиченко С.М.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач сектору інтелектуальної
власності та правового забезпечення,
Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція
Національної академії аграрних наук України

Udovychenko Svitlana

Candidate of Sciences (Economics), Senior Staff Scientist,
Head of the Intellectual Property Sector and Legal Provision,
Donetsk State Agricultural Experimental Station
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

У статті наведено дані структури земельної площі України та Донецької області. Досліджено показники ефективності використання сільськогосподарських земель. Акцентовано увагу на аналізі таких агротехнологічних заходів як внесення в ґрунт органічних і мінеральних добрив, обробка посівів засобами захисту рослин, вапнування і гіпсування ґрунтів та застосування біологічних засобів захисту рослин. Проведено аналіз рівня використання земель у Донецькій області за продукцією сільського господарства та за рівнем рентабельності виробництва основних видів продукції рослинництва. Розглянуто оцінку ефективності використання сільськогосподарських земель за її вартістю. Досліджено розміри річної орендної плати за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності по регіонах.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, використання земель, агротехнологічні заходи, продукція сільського господарства, рівень рентабельності, вартість землі.

В статье приведены данные структуры земельной площади. Исследованы показатели эффективности использования сельскохозяйственных земель. Акцентировано внимание на анализе таких агротехнологических мероприятий, как внесение в почву органических и минеральных удобрений, обработка посевов средствами защиты растений, известкование и гипсование почв, применение биологических средств защиты растений. Проведен анализ уровня использования земель в Донецкой области по продукции сельского хозяйства и уровню рентабельности производства основных видов продукции растениеводства. Рассмотрена оценка эффективности использования сельскохозяйственных земель по ее стоимости. Исследованы размеры годовой арендной платы за земельные участки сельскохозяйственного назначения государственной собственности.

Ключевые слова: земля сельскохозяйственного назначения, использование земель, агротехнологические мероприятия, продукция сельского хозяйства, уровень рентабельности, стоимость земли.

The most important factor and main condition for the development of the country's economy is the organization of rational land use. Considering that agro-industrial production is one of the main industries that has a significant impact on land resources, and given the high level of development and plowing of the territory of Donetsk region, the relevance of this study is to analyze the efficiency of agricultural land use in the Donetsk region. The article presents data on the structure of land area of Ukraine and Donetsk region, including agricultural land and land of state ownership. In order to prevent the depletion of arable land and increase the efficiency of their use in the cultivation of crops, agro-technical measures are being introduced. The article focuses on the analysis of such agrotechnological measures as the application of organic and mineral fertilizers in the soil, the treatment of crops with plant protection, liming and plastering of soil and the use of biological plant protection products. An important tool to improve the effi-

ciency and effectiveness of management decisions taken on crop production and to identify a set of measures for the conservation and enhancement of soil fertility is to create a single database of fields and history of their cultivation. The primary document that contains this information is the crop rotation history book, which is part of the agricultural production documentation in each farm. The analysis of the level of land use in Donetsk region by agricultural products and by the level of profitability of production of the main types of crop products. The estimation of the efficiency of land use in agriculture by its value is considered. The calculation of the regulatory monetary valuation of land plots is carried out to determine the amount of land tax, state duties, rent for land, losses of agricultural and forestry production, as well as the development of indicators and mechanisms for economic incentives for rational use and protection of land. The annual rent for state-owned agricultural land leased at land auctions in Ukraine and by region is also investigated.

Key words: agricultural land, land use, agro-technological measures, agricultural production, level of profitability, land value.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Найважливішим чинником і головною умовою розвитку економіки країни є організація раціонального використання земель. Ураховуючи, що агропромислове виробництво є однією з основних галузей, яка чинить значний вплив на земельні ресурси, актуальним у даному дослідженні є аналіз ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Донецький регіон має високий рівень освоєння та розораності території, тому вивчення ситуації стосовно внесення в ґрунт органічних і мінеральних добрив, обробки посівів засобами захисту рослин, вапнування і гіпсування ґрунтів, застосування біологічних засобів захисту рослин та аналіз статистичних даних щодо фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств дасть змогу визначити шляхи подолання негативних наслідків антропогенного впливу на земельні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання ефективного використання земель сільськогосподарського призначення висвітлено в працях багатьох провідних учених, серед яких – І.К. Бистряков, П.П. Борщевський, В.В. Горлачук, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, Ю.А. Махортов, А.М. Третяк, Ш.І. Ібатуллін, М.М. Федоров, М.К. Шикила та ін. Науковцями досліджуються проблеми реформування земельної політики, створення ефективного механізму управління земельними ресурсами та особливості раціонального використання сільськогосподарських угідь.

Оскільки використання земель сільськогосподарського призначення характеризується багатьма показниками, комплексне проведення їх аналізу та визначення загальної ситуації щодо їх ефективності зумовлюють необхідність подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Статтю присвячено дослідженню показників ефективності використання сільськогосподарських земель та визначенню першочергових заходів щодо їх раціонального використання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно зі статистичною інформацією, загальна площа земель в Україні становить 60,4 млн га. З них 42,7 млн га (70,8%) – землі сільськогосподарського призначення, з яких щорічно обробляється понад 32 млн га. У Донецькій області площа земель сільськогосподарського призначення становить 2044 тис га, це 79,0% у структурі земельного фонду області.

Станом на червень 2018 р. у державній власності перебуває 10,4 млн га сільгоспземель, тобто 25% усіх земель сільськогосподарського призначення в Україні. Частина їх перебуває у користуванні державних підприємств та є землями запасу, щодо яких ухвалюються рішення про передачу їх у користування. Зміни у структурі та площах земель державної форми власності відбуваються у зв'язку з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 № 60-р «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» [1]. Відповідно до нього, передбачається передача близько 760 тис га земель державної власності до об'єднаних територіальних громад.

Для запобігання виснаженню орних земель та підвищення ефективності їх використання під час вирощування сільськогосподарських культур планово проводяться такі агротехнологічні заходи, як внесення в ґрунт органічних і мінеральних добрив, обробка посівів засобами захисту рослин, вапнування і гіпсування ґрунтів, застосування біологічних засобів захисту рослин.

У Донецькій області під урожай 2018 р. було внесено 637,9 тис т органічних добрив, що в розрахунку на 1 га уточненої посівної площі становило 971 кг. Менш за все було внесено у Кіровоградській області – 75 кг/га, найбільше – 3 358 кг/га – у Івано-Франківській. Середній показник внесення органічних добрив по Україні дорівнює 599 кг/га, у 2016 та 2017 рр. він становив 500 кг/га (рис. 1) [2].

Мінеральних добрив у Донецькій області було внесено 635,8 тис ц (у поживних речовинах), у тому числі: 309,0 тис ц – азотних, 1,8 – фос-

форних, 6,9 – калійних та 318,1 тис ц – комплексних добрив [2]. Обсяг внесених мінеральних добрив у розрахунку на 1 га уточненої посівної площі з роками збільшується (у 2018 р. – 97 кг/га, у 2017 р. – 73 кг/га, у 2016 – 62 кг/га). Нижчі показники внесення у Херсонській (82 кг/га) та Чернівецькій (83 кг/га) областях, найвищі серед усіх областей України – у Волинській (230 кг/га), Львівській (203 кг/га) і Тернопільській (160 кг/га). У середньому по країні цей показник становив 121 кг/га (рис. 1).

З роками спостерігається позитивна тенденція використання добрив, що зумовлено зниженням родючості ґрунтів та збільшенням потреби рослин у поживних речовинах для їх росту і розвитку. Необхідність застосування добрив з'ясовується агровиробниками у кожному окремому випадку.

Аналіз застосування пестицидів (в активній речовині) під урожай сільськогосподарських культур 2018 р. [2] показав, що в Донецькій області обсяг внесених пестицидів у розрахунку на 1 га уточненої посівної площі становив 0,980 кг. По Україні цей показник дорівнює 1,421 кг/га (рис. 1). За даними Головного управління статистики у Донецькій області, під посіви сільськогосподарських культур у 2018 р. було внесено пестицидів на площі 87,4%. Обсяги їх внесення варіюються залежно від ураження рослин шкідниками та хворобами, що зумовлено інтенсивністю розмноження їх носіїв. Розвиток хвороб і шкідників сільськогосподарських культур залежить від низки чинників: наявності сортів і видів, стійких до хвороб і шкідників, температури і вологості повітря, системи заходів боротьби та ведення господарства тощо.

Проведення таких меліоративних заходів, як вапнування і гіпсування ґрунтів, в Україні було проведено на площі 156,7 тис га та 38,5 тис га відповідно. У Донецькому регіоні площа, на яку внесено вапно та інші вапнякові матеріали, становила 1,1 тис га. Дані щодо гіпсування ґрунтів за даний період не оприлюднено з метою забезпечення конфіденційності статистичної інформації.

Застосування біологічних засобів захисту рослин на території країни [2] відбулося на площі 153,9 тис га, тоді як у Донецькій області – на площі 2,8 тис га, що становило 0,14% земель сільськогосподарського призначення. Для порівняння: у Черкаській області біологічними засобами було оброблено 72,9 тис га, що становить понад 5% сільгоспугідь, у Харківській – 0,24 тис га (0,0099%), у Херсонській – 20,1 тис га (1%), у Тернопільській – 0,28 тис га (0,03%) (рис. 2).

Перехід агровиробників до повної відмови від мінеральних добрив та хімічних препаратів на користь біологічних методів живлення та захисту рослин – процес поступовий і дуже повільний. Під виробництвом органічної продукції перебуває лише 0,05% українських земель.

Упровадження агротехнологічних заходів має великий вплив на ефективність використання земель. Дослідження показали, що збільшення обсягів внесення добрив та засобів захисту рослин не веде за собою підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Причиною такої ситуації можуть бути як неякісні добрива, так і порушення технологічних процесів вирощування. Так, урожайність зернових та зернобобових культур у Донецькому регіоні знизилася з 3,3 т/га у 2016 р. до 2,4 т/га у 2018 р., соняшнику – з 1,9 т/га до 1,7 т/га, сої – з 0,6 т/га до 0,5 т/га, ріпаку та кользи – з 2,7 т/га до 1,7 т/га, картоплі – з 11,5 т/га до 9,7 т/га тощо [3].

Важливим інструментом, що дасть змогу підвищити результативність та ефективність прийнятих управлінських рішень стосовно виробництва сільськогосподарських культур та визначити комплекс заходів щодо збереження та підвищення родючості ґрунтів, є створення єдиної бази даних по полях та історії їх обробки. Первинним документом, де міститься така інформація, є Книга історії полів сівозмін, яка є частиною агровиробничої документації. Вона має бути у кожному господарстві, що займається рослинництвом.

Аналіз рівня використання земель у Донецькій області за продукцією сільського господарства в господарствах усіх категорій показав, що ефективність виробництва знижується. Якщо виробництво продукції у 2017 р. зросло на 168 млн грн порівняно з попереднім роком, то в 2018 р. воно зменшилося на 725 млн грн. У сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення також спостерігається зниження виробництва (табл. 1).

Економічна ефективність використання земель за рівнем рентабельності виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Донецького регіону [4] знаходиться на низькому рівні (табл. 2).

У Донецькій області рентабельність вище загальноукраїнського рівня мають зернові культури у 2016 та 2017 рр. (на 0,1% і 8,2% відповідно), соняшник – у 2015 та 2016 рр. (на 12,0% і 2,5% відповідно), картопля – у 2014 р. (на 14,2%), овочеві культури – у 2014, 2015 та 2017 рр. (на 17,9%; 42,0% і 20,1% відповідно) і плодові та ягідні культури – у 2012 р. (на 11,4%). За роками в Донецькій області не спостерігається тенденції до підвищення рентабельності виробництва, навіть присутні від'ємні значення, тоді як у цілому в Україні рівень рентабельності позитивний і коливається від 0,6% по картоплі до 127,5% по плодових та ягідних культурах.

Комплексним показником оцінки ефективності використання земель у сільському господарстві є її вартість. Для визначення обсягу земельного податку, державного мита, орендної плати за земельні ділянки, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробни-

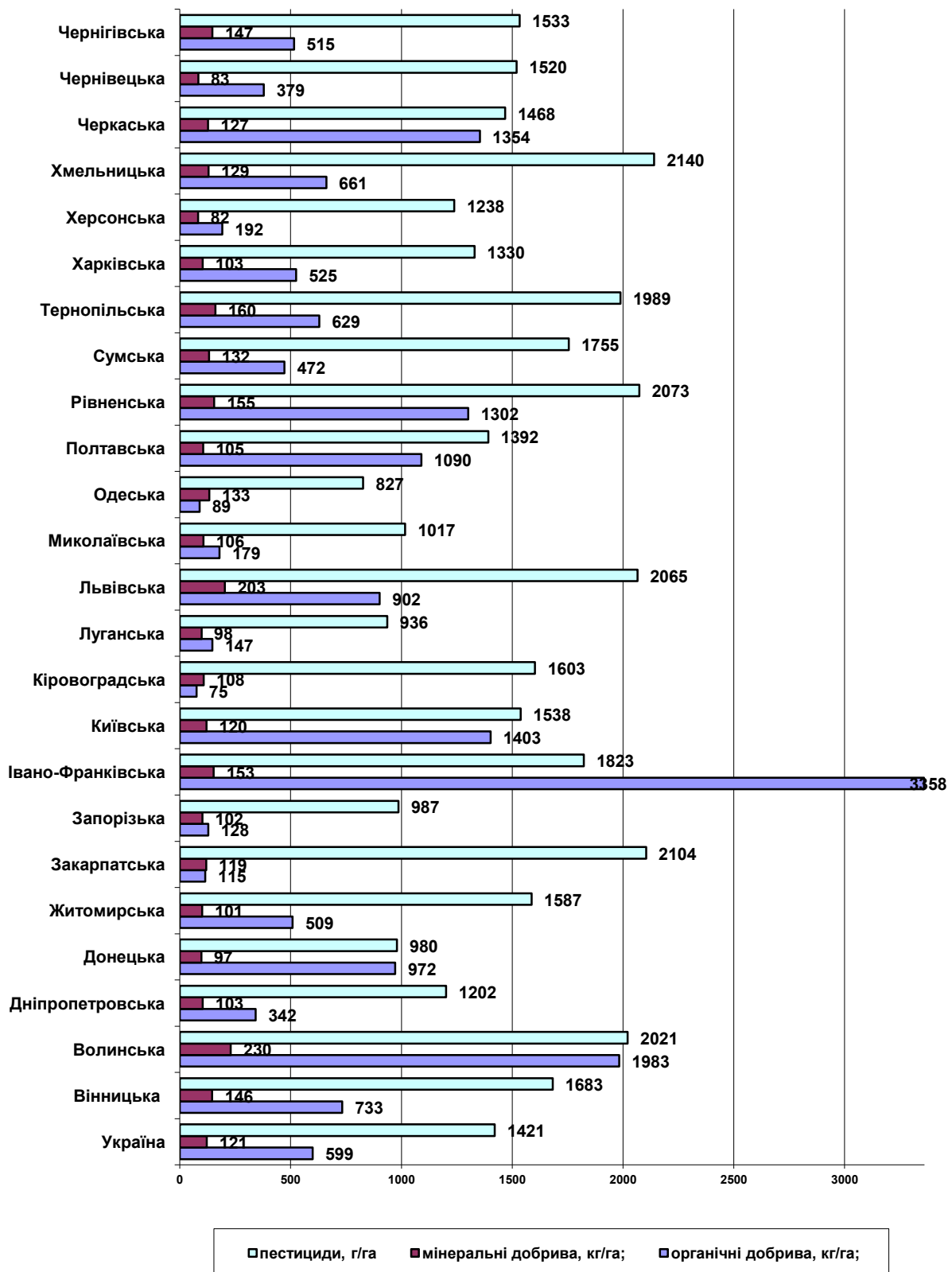

Рис. 1. Внесення органічних, мінеральних добрив і пестицидів по областях у 2018 р.

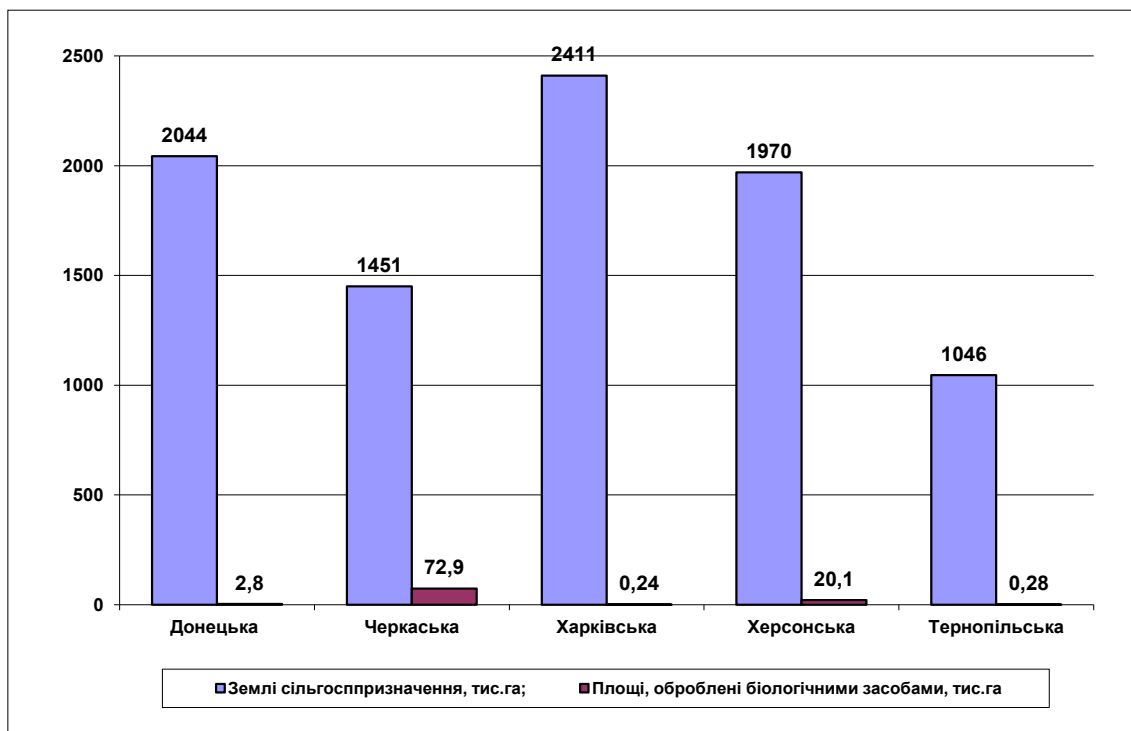

Рис. 2. Застосування біологічних засобів захисту рослин у 2018 р.

Таблиця 1

Виробництво продукції в сільському господарстві, млн грн

	Продукція сільського господарства			У тому числі					
				Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Господарства усіх категорій									
Україна	254640,5	249157,0	269408,1	185052,1	179474,6	198658,1	69588,4	69682,4	70750,0
Донецька область	7513,1	7681,1	6956,1	5111,5	5278,2	4535,5	2401,6	2402,9	2420,6
Підприємства									
Україна	145119,0	140535,2	158306,5	113392,6	108601,1	124719,0	31726,4	31934,1	33587,5
Донецька область	4374,4	4381,5	3900,3	2924,6	2953,0	2424,8	1449,8	1428,5	1475,5
Господарства населення									
Україна	109521,5	108621,8	111101,6	71659,5	70873,5	73939,1	37862,0	37748,3	37162,5
Донецька область	3138,7	3299,6	3055,8	2186,9	2325,2	2110,7	951,8	974,4	945,1

Таблиця 2

Тенденції зміни рентабельності виробництва основних сільськогосподарських культур у Донецькій області (у % до рівня рентабельності по Україні)

	Зернові і зернобобові культури	Соняшник	Картопля	Овочеві культури	Фруктові та ягідні культури
2012	-6,5	-6,8	-10,6	-13,3	+11,4
2013	-6,9	-9,9	-22,9	-12,5	-109,7
2014	-13,5	-8,9	+14,2	+17,9	-63,3
2015	-11,0	+12,0	-28,3	+42,0	-30,3
2016	+0,1	+2,5	-15,6	-15,5	-16,8
2017	+8,2	-6,1	-16,3	+20,1	-55,4

цтва, а також під час розроблення показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель здійснюють нормативну грошову оцінку земельних ділянок. Станом на 01.01.2018 нормативна грошова оцінка ріллі та перелогів в Україні становить 30 937,9 грн/га, багаторічних насаджень – 53 861,4 грн/га, природних сіновищ – 7 239,3 грн/га та природних пасовищ – 5 667,2 грн/га; у Донецькій області нормативна грошова оцінка становить відповідно 34 854,7 грн/га, 69 852,2 грн/га, 5 762,4 грн/га та 5 698,6 грн/га. Найбільша нормативна грошова оцінка землі в Черкаській області – 39 810,8 грн/га, найменша – 20 581,0 грн/га – у Житомирській області.

Середній розмір річної орендної плати за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, переданих в оренду на земельних торгах, в Україні становив 3 431,5 грн/га, тоді як у Донецькій області – 1 637,8 грн/га [5]. Найвища орендна плата в Хмельницькій та Вінницькій областях – 7 780,8 та 7 136,9 грн/га відповідно; найнижча – у Херсонській та Волинській областях – 1 402,3 та 1 441,8 грн/га відповідно. Низький розмір річної орендної плати в Донецькій області вказує на слабку ефективність використання землі.

Окрім розглянутих чинників, що впливають на ефективність використання сільськогоспо-

дарських угідь, системоутворюючим чинником є державна земельна політика.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одержані результати дали змогу оцінити ситуацію стосовно ефективності використання сільськогосподарських земель у Донецькому регіоні.

Статистичні дослідження внесення в ґрунт органічних і мінеральних добрив, обробки посівів засобами захисту рослин, вапнування і гіпсування ґрунтів та застосування біологічних засобів захисту рослин, показали, що їх проведення недостатньо ефективні. Такий висновок ґрунтується на аналізі отриманої врожайності культур, рівня виробництва продукції сільського господарства, рентабельності виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Донецького регіону.

Важливим кроком для визначення економічної ефективності окремих агротехнологічних заходів та їх комплексу зі збереження та підвищення родючості ґрунтів має стати створення єдиної бази даних по полях та історії їх обробки.

Визначальним чинником для здійснення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є державна політика з питань землепорядкування та землекористування, яка шляхом нормативно-правового забезпечення чинить економічний вплив на розвиток земельних відносин.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад : Розпорядження КМУ від 31 січня 2018 р. № 60-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-r#n3> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Використання добрив і пестицидів під урожай сільськогосподарських культур 2018 року. Київ : Державна служба статистики України. 2018. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.10.2019).
3. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2019. 225 с.
4. Регіони України. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2018. Ч. II. 682 с.
5. Середня орендна плата за користування землею сільськогосподарського призначення в Україні у 2018 році. Київ, 2018. URL : <https://land.gov.ua> (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENCES:

1. Pytannia peredachi zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti u komunalnu vlasnist obiednanykh terytorialnykh hromad : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.01.2018 r. № 60-r. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-r#n3> (accessed 10 zhovtnja 2019).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Vykorystannia dobryv i pestytsydiv pid urozhai silskohospodarskykh kultur 2018 roku. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 16 zhovtnja 2019).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: Derzhanalitinform.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Rehiony Ukrainy* [Regions of Ukraine], Kyiv: Derzhanalitinform.
5. Serednia orendna plata za korystuvannia zemleiu silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini u 2018 rotsi. URL: <https://land.gov.ua> (accessed 10 zhovtnja 2019).